

SUFIKSACIJA U ITALIJANSKOM JEZIKU
SUFFIXATION IN THE ITALIAN LANGUAGE

Sažetak

Sufiksacija, kao jedan od procesa endogene lingvističke inovacije italijanskog jezika, veoma je zanimljiva za istraživanje kako u dijahronijskom, tako i u sinhronijskom smislu. Budući da se putem sufiksacije mijenja osnova i prelazimo iz jedne u drugu vrstu riječi, ova tipologija tvorbe riječi se pokazuje iznimno plodnom u savremenom italijanskom jeziku. Označavajući sufiks u raznim oblicima u kojima se historijski pojavljuje, studija daje etimologiju, onda kada je utvrđena, te se potom prelazi na izlaganje eventualnih semantičkih varijacija koje postoje među različitim oblicima.

Ključne riječi: *sufiksacija, sufiks, tvorba*

Summary

Suffixation, as a process of endogenous linguistic innovation in the Italian language, constitutes a very interesting subject of research in both diachronic and synchronic terms. Since stems and word classes are changed by means of suffixation, this typology of word formation proves itself extremely productive in the Italian language. Identifying a suffix in diverse forms in which it has appeared in history, the study provides its etymology when it is established and continues to present potential semantic variations occurring among different word forms.

Key words: *suffixation, suffix, word formation*

*Zanimajući se za fundamentalne koordinate endogene tvorbe jezika, a ostavljajući po strani jezičko inoviranje koje nastaje pod uticajem drugih jezika, lingvista Serianni razmatra mehanizme tvorbe riječi sa posebnom pažnjom na one koje su živi u svijesti govornika. Vitalnost nekih mehanizama je iskazana usporedbom sufiksa *-ista*, koji je svakodnevno produktivan u italijanskom jeziku, a naročito je to vidljivo u jeziku dnevnih novina, i sufiksa *-ardo*, koji je bio produktivan skoro samo u srednjem vijeku, a danas je postao »fosilni sufiks«, jer se više ne koristi u novim tvorenicama. Endogena lingvistička inovacija poznaje sljedeće procese:*

- a) sufiksacija: mijenja osnovu dodavanjem sufiksa (*tabacco* → *tabacciaio*);
- b) alternacija: poseban oblik sufiksacije koji ne mijenja suštinski osnovu, već samo neke njene aspekte: količinu, kvalitet, stav govornika, ekspresivni efekt (*tavolo* → *tavolino*);
- c) prefiksacija: suprotno od sufiksacije, uvodi afiks prije baze (*adeguato* → *inadeguato*);
- d) prefiksarno-sufiksarna tvorba: riječi koje istovremeno koriste mehanizam prefiksacije i sufiksacije, polazeći od imeničke ili pridjevske osnove (*trappola* → *intrappolare*; *vecchio* → *invecchiare*, *bianco* → *imbianchiare*, kao i brojni primjeri koji se mogu pronaći kod Dantea: *inluiare* Par. IX, 73; *inleiare* Par. XXII 127, *inmiare* Par. IX, 81, *insusare* Par. XVII 13¹); Maurizio Dardano dalje razlaže ovu kategoriju, tretirajući je u okviru transformacija *imenica* → *glagol* i *pridjev* → *glagol*;
- e) slaganje: kombinacija dvije ili više različitih riječi, koje tvore novu riječ (*saliscendi*); za razliku od četiri prethodna procesa (derivacija), koja generalno gledano udružuju jednu autonomnu riječ i element koji ne može zasebno opstati, slaganje riječi udružuje dvije riječi koje imaju svaka svoje postojanje ili koje su, u slučaju kada se ne mogu samostalno koristiti, nosioci preciznog leksičkog značenja. Dok se općenito kod procesa sufiksacije i alternacije finalni vokal elidira pred sufiksom, kod složenica se taj vokal može i očuvati (*portaombrelli* pored *portombrelli*).²

¹ U cilju daljnje provjere prisutnosti parasintetičkih oblika u *Božanstvenoj komediji*, a naročito u trećem pjevanju, usp. Alighieri, D.: *La Divina Commedia. Testo, concordanze, lessici, rimario, indici*, Pisa, IBM Italia, 1965. ili modernije informatičke instrumente: LIZ, CiBit.

² U nekim slučajevima je teško razlikovati derivaciju i slaganje, usp. Dardano, 1978, str. 157.

Sufiksacija

Najubjedljiviji model klasifikacije modaliteta mehanizma sufiksacije je predložen od Tekavčića na osnovu »funkcionalnog« modaliteta Leumanna, koji »kombinuje sintaksičku kategoriju osnove (polaznu) i onu tvorene riječi (finalnu)«³. Na osnovu ove »paradigme«, sufiksi se mogu klasificirati sa dva aspekta:

- prema tome da li je osnova imenica, pridjev, glagol ili prilog, nazivaju se *denominalni, deadjektivni, deverbalni, deadverbijalni*;
- prema tome da li je riječ koju dobijemo sufiksacijom imenica, pridjev, glagol ili prilog, nazivaju se *imenički, pridjevski, glagolski, priloški*.

Maurizio Dardano nam nudi vrlo upotrebljivu tabelu⁴, koju je od njega preuzeo i upotpunio Luca Serianni: lijevo je specificirana osnova (polazna kategorija), a desno tvorenica (finalna kategorija):

SUFIKSI	IMENIČKI	PRIDJEVSKI	GLAGOLSKI	PRILOŠKI
DENOMINALNI	<i>pellegrino</i> → <i>pellegrinaggio</i>	<i>fatica</i> → <i>faticoso</i>	<i>bacio</i> → <i>baciare</i>	<i>ginocchio</i> → <i>ginocchioni</i>
DEADJEKTIVNI	<i>fiero</i> → <i>fierezza</i>	<i>rosso</i> → <i>rossastro</i>	<i>vago</i> → <i>vagheggiare</i>	<i>certo</i> → <i>certamente</i>
DEVERBALNI	<i>spedire</i> → <i>spedizione</i>	<i>somigliare</i> → <i>somigliante</i>	<i>lavorare</i> → <i>lavoricchiare</i>	<i>ruzzolare</i> → <i>ruzzoloni</i>
DEADVERBIJALNI	<i>subito</i> → <i>subitezza</i>	<i>sopra</i> → <i>soprano (antiq.)</i>	<i>indietro</i> → <i>indietreggiare</i>	<i>insieme</i> → <i>insiememente</i> ¹

Prema analizi koja vodi računa o neposrednim konstituentima, tvorba obuhvata *korijen (tema) + sufiks + završetak*, a to je upravo onaj sklop koji Dardano nastoji interpretirati sa transformacijske tačke gledišta kao *osnova + sufiks*, prema shemi koju je poslije prihvatio i preradio Serianni. Jednostavnijima se pokazuju, prema Dardanovim razmatranjima, fonomorfološke varijacije koje se tiču italijanskog jezika u odnosu na one koje se mogu pronaći u drugim jezicima:

³ usp. Serianni, 1995, str. 443.

⁴ usp. Dardano, 1978, str. 23.

- a) prijevoj diftong/vokal (*lieto*→*letizia*, *buono*→*bontà*)
- b) prijevoj konsonant okluzivni/afrikat sa svoja tri pojavna oblika:
forte→*forza*, *pratico*→*praticità*, *mago*→*magia*.

I kod Seriannija pronalazimo da se tokom prijelaza sa osnove na derivat mogu desiti fonetske modifikacije:

- a) u finalnom konsonantu korijena, kako je već napomenuo Dardano (b):
amico→*amicizia*, *k* → *ts*; *sociologo*→*sociologia*;
- b) u fonetskoj sekvenci nastavka, koja ponekad podsjeća na latinski i više ili manje je udaljena od svoje osnove:
figlio→*filiare*, *fiume*→*fluviale*, *lago*→*lacustre*.

Sada ćemo se nakratko zadržati na analizi različitih sufiksa u italijanskom jeziku, na osnovu sheme koju koristi Luca Serianni. Označavajući sufiks u raznim oblicima u kojima se historijski pojavljuje, studija daje etimologiju onda kada je utvrđena, te se potom prelazi na izlaganje eventualnih semantičkih varijacija koje postoje među različitim oblicima. Za svaki sufiks će se nastojati dati njegovo korištenje kao i semantička nijansa koju on daje novotvorenoj riječi, crpeći primjere iz *Dizionario inverso* i iz *DISC*-a. Semantičko istraživanje se zaključuje sa analizom posebnih sufiksa i izuzetaka od pravila tvorbe riječi. Izlaganje, inspirisano kriterijima predloženim od Luce Seriannija, pojedine sufikse posmatra i sa transformacijske tačke gledišta uzevši za polaznu tačku klasifikaciju Maurizia Dardana. Svaki sufiks je protumačen, također, i u »generativnom ključu« korištenja i mogućnosti tvorbe riječi sa sufiksima kao i njenih restrikcija koje je individualizirao Sergio Scalise.

Imenički denominalni sufiksi

Čini se ovdje korisnim napomenuti postojeću razliku između imeničkih denominalnih transformacija, a kojom su one podijeljene prema rezultatu koji se dobije sufiksacijom i koji može biti: a) imenica, koja označava neku aktivnost koja je u vezi sa vršiocem radnje, sa mjestom / vremenom u kojem se radnja vrši, sa samom sobom, sa sredstvom; b) imenica, koja označava količinu ili kolektivnu vrijednost; c) imenica koja pripada naučnom registru.

Imenički denominalni sufiksi su:

-aggio (od franc. *-age*, koje dolazi iz lat. *-ATICUM*)

Vrlo produktivan sufiks ne samo kao denominalni, već i kao deverbalni. Tvori imenice sa značenjem neke radnje i kontinuiteta (*brigante*→*brigantaggio*, *strozzino*→*strozzinaggio*, *pellegrino*→*pellegrinaggio*) ili sa zbirnim značenjem (*chilometro*→*chilometraggio*, *erba*→*erbaggio*). Na strane osnove se tvore *monitor*→*monitoraggio*, *compos*→*compostaggio*. Ne bi se smjele miješati riječi tvorene sa sufiksom *-aggio* sa tvorenicama izvedenim iz francuskih riječi koje se svršavaju na *-age* (*oltrage*→*oltraggio*, *assemblage*→*assemblaggio*).

-aglia (usp. lat. *-ALIA*, dočetak za množinu neut.)

Ima zbirnu vrijednost (*bosco*→*boscaglia*, *sterpo*→*sterpaglia*) i/ili pejorativnu (*avviso*→*avvisaglia*, *soldato*→*soldataglia*.) i dijeli veliki dio polja upotrebe sufiksa *-ame* i *-ume*. Čak i kada tvori riječi sa zbirnom vrijednošću, ovaj sufiks zadržava negativnu konotaciju (naprimjer, *boscaglia* daje ideju o šumi koju je teško prijeći zbog guste i divlje vegetacije).

-aio, *-aro*, *-ario*, *-aiolo* (prva tri dolaze iz lat. *-ARIUS*, sa kojim se tvore odnosni i supstantivirani pridjevi: naprimjer, *TABELLARIUS*, ‘koji se odnosi sa korespondenciju’, i *TABELLARIUS* ‘raznosač pošte’; *-aiolo* dolazi pak iz spajanja *-OLUS* sa *-ARIUS*).

Sufiks *-aio* je toskanskog porijeklom i služi prije svega za tvorbu naziva zanimanja (*calzolaio*, *fornaio*, *marinaio*, *vasaio*, *ramaio* i, sada van upotrebe, *insalata*→*insalataio*⁵), ali je u uzmaku u odnosu na izvedenice tvorene sa *-ista*, kojima se označavaju tradicionalne djelatnosti i koji je sasvim uobičajen u neologizmima (*cucettista*, *marmista*, *turnista*); ako *-aio* ne označava osobu koja nešto radi, onda generalno preuzima pogrđnu konotaciju (*parola*→*parolaio*; *pantofola*→*pantofolaio*); u nekim slučajevima ima lokativno-zbirnu vrijednost indicirajući mjesto i/ili destinaciju (*vespa*→*vespaio*, *ghiaccio*→*ghiacciaio*, *grano*→*granaio*). Osim toga što sufiks *-aro* nije toskanska varijanta, u općem jeziku se pojavljuje kao neutralni *nomen agentis* (*campana*→*campanaro*, *scuola*→*scolaro*). Često potvrđen u najnovijim neologizmima (*tangentaro*), on je najčešće rimske provenijencije, ali i južnjačke općenito (*borgataro*, *rockettaro*, *panchinaro*, *paninaro*), uvijek sa negativnom konotacijom. Ostatak iz latinskog *-ario* se pojavljuje, osim u pridjevima (*moneta*→*monetario*), i u imenicama koje označavaju zanimanja (*biblioteca*→*bibliotecario*) ili zbirnim imenicama (*notizia*→*notiziario*). Sufiks *-aiolo* (tvoren od *-aio* i *-olo*), kojeg

⁵ U rječniku Battaglia (1973) pronalazimo ovu imenicu kao toskansku formu i van upotrebe: ‘prodavac salate’.

Dardano drži za malo produktivnog u savremenom italijanskom, pripada nazivima zanimanja (*barcaiolo, donnaiolo*) i ekspresivnim tvorenicama sa primjesom negativnog u sebi (*guerraiolo*); iz rimskog narječja dolazi varijanta *-arolo* (*tombarolo, bombarolo*).

-ame (od lat. -AMEN)

Njegovoj kolektivnoj vrijednosti koju sa sobom nosi (*corda*→*cordame*, *legna*→*legname*) pridodaje se često loša konotacija (*bestia*→*bestiame*, *scatola*→*scatolame*, *cultura*→*culturame*).

-ano (od lat. -ANUM)

Dardano naglašava da derivati sa sufiksom *-ano* funkcioniraju najčešće kao pridjevi: koristi se da označi geografsku provenijenciju (*Pisa*→*Pisano*, *Corea*→*coreano*), pripadnost nekoj religijskoj grupi (*San Francesco D'Assisi*→*Francescano*), nekom zanimanju ili kategoriji (*castello*→*castellano*, *popolo*→*popolano*, *orto*→*ortolano*). U kemijskom vokabularu označava zasićene ugljikovodike (*propano, metano, butano*).

-ata (porijeklo vodi od participa prošlog latinskog jezika, I konjugacija)

a) uz nazive dijelova tijela može indicirati i svršenu radnju određenog organa, zadati ili primljeni udarac (*braccio*→*bracciata*, *piede*→*pedata*, *schiena*→*schienata*, *mano*→*manata*); izvan područja anatomije sufiks ostaje povezan sa idejom 'udarca' (*manganellata, coltellata, stanga*→*stangata*), ali i sa značenjem 'aproksimativne količine sadržane u nekom recipijentu' (*cucchiaio*→*cucchiata*) ili odnosne veze (*pignolo*→*pignolata*); negativnu vrijednost preuzima ako je vezan za element koji već posjeduje takvu konotaciju (*maiale*→*maialata*, *stupido*→*stupidata*, *vacca*→*vaccata*, čiju potvrdu nalazimo i u rječniku DISC počev od 1905).

-atico (od lat. -ATICUM, sufiks kojim se tvore supstantivirani pridjevi)

Historijski produktivan, *-atico* označava plaću (*balia*→*baliatico*), porez ili plaćanje u srednjevjekovno-modernoj epohi (*fuoco*→*focativo*, *legna*→*legnatico*, *giogo*→*giogatico*) ili odnos sa nekim socijalnim stanjem (*compare*→*comparatico*). Pored značenja »sume plaćene hotelijeru za boravak konja nakon puta«, *stallatico* (< *stalla*) je i »gnojivo iz štale« (DISC). Također i *maggiatico* (< *maggio*) označava kako »porez plaćan u mjesecu maju vlasniku zemljišta za ispašu ili obrađivanje«, tako i »maggese«, to jeste »poljoprivredni tretman na osnovu kojega se određeni teren ili polje ostavlja nedirnuto neko vrijeme« (DISC).

-ato (od lat. -ATUS)

Serianni razlikuje tri moguće tipologije u tvorbi riječi sa sufiksom *-ato*:

1. u imenicama koje označavaju dužnost ili okvir u kojem se ona vrši, ali i titulu (*marchese*→*marchesato*, *principe*→*principato*, *assessore*→*assessorato*, *arconte*→*arcontato*, *triumviro*→*triumvirato*, *cavaliere*→*cavalierato*, *casa*→*casato*);
2. u imenicama koje označavaju precizno pravno stanje (*celibe*→*celibato*, *nubile*→*nubilato*) ili skup osoba koje imaju određeno zaduženje (*vescovo*→*vescovato*, *patrono*→*patronato*, *ordinario*→*ordinariato*, *bracciante*→*bracciantato*, *porpora*→*porporato*);
3. u kemijskoj terminologiji, gdje *-ato* označava grupu soli dobijenih iz oksidokiselina (*zolfo*→*solfato*, *fosforo*→*fosforato*).

-eria (dolazi od primjene *-ia* na riječi tvorene sa sufiksom *-ARIUS* kroz francuski model *-erie*)

Označava trgovačku ili industrijsku djelatnost (*falegname*→*falegnameria*, *tabacchi* → *tabaccheria*, *gelato* → *gelateria*, *birra* → *birreria*, *pelliccia*→*pellicceria*), čiju potvrdu nalazimo još u Toskani *mesticheria*, ‘prodavnica lakova, boja, gipsa’ (< *mestica*, ‘mješavina boja sa uljem koja služi za pripremanje platna za slikanje’). Ovaj sufiks izražava i kolektivnu vrijednost, da bi označio grupu osoba (*tifoso*→*tifoseria*) i stvari (*computista*→*computisteria*, *argento*→*argenteria*). Može označavati i radnju (*pirata*→*pirateria*, *stregone*→*stregoneria*). Ponekad sa sobom nosi i negativnu nijansu (*bamboccio*→*bambocceria*, primjer koji pronalazimo kod Alineija ali ne i u DISC-u, *filosofo*→*filosoferia*, *mariolo*→*marioleria*, *cafone*→*cafoneria*, *civetta*→*civetteria*).

-eto, *-eta* (usp. lat. *-ETUM*, npr. *OLIVA* → *OLIVETUM*)

Dva sufiksa, lokativne vrijednosti, označavaju prostor karakteriziran određenom vegetacijskom vrstom (*giunco*→*giuncheto*, *quercia*→*querceto*, *pino*→*pineta*, *felce*→*felceta*) ili, prema Dardanu i DISC-u, obilnošću određenog elementa, predmeta i sličnih materijala (*sughero*→*sughereta*, *masso*→*masseto*, *maceria*→*macereto*, *sepulcro*→*sepolcreto*, također *paglia*→*paglieto*, *ghiaia* u obliku *ghiara*→*ghiareto* i *tumulo*→*tumuleto* koje smo pronašli kod Alineija). Brojni su slučajevi kada se osnovi dodaju oba sufiksa (*faggio*→*faggeta/faggeto*; *leccio*→*lecceta/lecceto*). Izdvaja se slučaj *albereto*, sa značenjem ‘plantaža, nasad drveća’ u najširem smislu bez oznake posebne vrste; DISC ga definiše kao derivat od *albero* i sufiksa *-eto*, dodajući da se može pronaći »već u latinskom ARBORETUM«.

-iere, -iero (od francuskog *-ier*, koji pak potiče, kao *-aio, -aro*, iz lat. *-ARIUS*).

Sufiks je bio korišten, prema DISC-u, da bi označio »plemičko, uzvišeno zanimanje, u odnosu na *-aio* koji je bio rezerviran za prosta, obična zanimanja (*cavalliere / cavallaio*)«. Dardano napominje da se sufiks *-iere* veže za konkretne, nežive imenice. Služi za označavanje zanimanja: osnovu obično čini instrument rada (*coppa*→*coppiere*; *cocchio*→*cocchiere*) ili mjesto na kojem se rad vrši (*magazzino*→*magaziniere*, *ferrovia*→*ferrovriere*, *locanda*→*locandiere*); što se tiče *ingegnere* i *ragioniere* tu moramo doprijeti do porijekla koje vodi od *ingegno* i *ragione* u starom italijanskom jeziku, gdje ta dva termina označavaju 'sprava, naprava' i 'obračunavanje'. Klasifikacija koju nudi Dardano je dijelom i proširena: ne nalaze se naprimjer lekseme kao *paciere* iz funkcije koju obavlja (<*pace*), *contrabbandiere* (<*contrabbando*) i *novelliere* ('onaj koji piše novele', <*novella*) iz aktivnosti koju vrši, *fontaniere* (<*fontana*), *baleniere* (<*balena*), *falconiere* (<*falco*), gdje osnova označava ono na čemu ili oko čega se radnja vrši.

Serianni naglašava činjenicu da su sa sufiksom *-iere* složeni i nazivi instrumenata (*candela*→*candeliere*; *brace*→*braciere*; u vezi *scacchiere*. Varijanta *-iero*, koja potiče od privlačenja najproduktivnijih imenica muškog roda na *-o*, ulazi u tvorbu nekih imenica (*condottiero*<*condotta*, 'poduhvat kapetana sa njegovom milicijom', *veliero*<*vela*, od sredstva koje pokreće čamac) i brojnih pridjeva (*costa*→*costiero*, *verità*→*veritiero*).

-iera (ženski oblik od *-iere, -iero*; ponekad prethodni palatalni glas apsorbira glas *i* od *-iere, -iero, -iera*; *messengero, cartuccera*).

Rijetko se odnosi na živa stvorenja i označava predmete koji nešto sadrže (*ciocolata*→*ciocolatiera*, *sale*→*saliera*, *olio*→*oliera*, *tè*→*teiera*, *acquasanta*→*acquasantiera*); ponekad daje smisao kolektivnog (*scoglio*→*scogliera*, *tasto*→*tastiera*, *raggio*→*raggiera*). Zabilježićemo da u riječi *specchiera* sufiks označava veću proporciju predmeta u odnosu na osnovu *specchio*. Ovaj sufiks se koristi i da označi profesionalnu djelatnost, kao »ženska« varijanta od *-iere* (*infermo*→*infermiere/infermiera*).

-ificio

Dok sufiks *-eria* označava 'malu aktivnost', sufiks *-ificio* ima vrijednost, po Dardanu, 'fabrike' (*lana*→*lanificio*, *pane*→*panificio*, *cotone*→*cotonificio*, *zucchero*→*zuccherificio*) i to je osnovni razlog koji ga čini mnogo produktivnijim od sufiksa *-eria* (cfr. *maggia*→*maglificio/maglieria*).

-ile (od lat. –ILE, srednji rod od pridjevskog sufiksa –ILIS, koji je isprva tvorio pridjeve, a potom imenice)

Ima lokativno / kolektivnu vrijednost, tvori riječi koje se odnose na staje ili ograđene prostore (*cane*→*canile*, *gatto*→*gattile*, *porco*→*porcile*), ali također i derivate iz zajedničkih imenica, da bi se označilo mjesto na kojem se nalazi osnova (*arena*→*arenile*, *fontana*→*fontanile*, *campana*→*campanile*, *fieno*→*fienile*). Definicija ovog sufiksa se može proširiti tako što ga možemo posmatrati i kao sufiks koji indicira mjesto koje sadrži ono što je specificirano osnovom. Već u XIV stoljeću se pojavljuje *cortile* (<*corte*).

Ovaj sufiks se također koristi za tvorbu pridjeva, često supstantiviranih od imenica ili glagola (*giovane*→*giovanile*, *notaro*→*notarile*, *podestaria*→*podestarile*).

-ino (od lat. –INUM, sufiks koji označava odnos pripadnosti ili porijekla)

Ne baš visoki stepen produktivnosti sufiksa *-ino* u kategoriji denominalnih imenica zavisi od činjenice što on također služi i za realiziranje druge četiri transformacije (*Glagol*→*Imenica nomen agentis*, *glagol*→*Imenica sredstvo*, *imenica*→*pridjev*, *imenica*→*imenica promjenjiva*). U kategoriji denominalnih imenica koristi se u imenicama muškog roda koje označavaju zanat i aktivnosti dobijene od drugih imenica (*contado*→*contadino*, *posta*→*postino*): među derivatima Dardano razlikuje one koji označavaju osobe (*strada*→*stradino*, *ciabatta*→*ciabattino*) i one koji se odnose na neživa bića, predmete, uređaje (*acciaro*→*acciarino*, *stoppa*→*stoppino*). Izdvojili bi termin *cittadino* koji znači ‘onaj koji stanuje u gradu’, ali također određuje i onoga koji je član jedne zajednice (*državljanin*).

-ista (od grčkog –istes putem lat. –ISTAM)

Predstavlja jedan od najproduktivnijih sufiksa za označavanje onoga koji vrši radnju (*farmacia*→*farmacista*, naziv koji u XIX stoljeću mijenja prethodni naziv za to zanimanje *speziale*, *greco*→*grecista*, te moderniji *bar*→*barista*, *gomma*→*gommista*), onoga koji slijedi neku ideologiju ili političku ili religioznu misao (*sanfedismo*→*sanfedista*, *razionalismo*→*razionalista*, *ontologismo*→*ontologista*, *regionalismo*→*regionalista*), onoga koji posjeduje određen stav ili sklonost (*semplicismo*→*semplicista*, *pessimismo*→*pessimista*). Od *cubo* (‘platforma postavljena sa strane u diskoteci’) derivira *cubista*, sa značenjem ‘djevojka koja nastupa plešući na platformi’; značenje se naslanja na klasični pojam *cubista* (< franc. *cubiste*), ‘onaj koji je pristupio pokretu kubizmu’. Radi se o vrlo produktivnom sufiksu, jer:

- a) se može tvoriti od svake osnove,
- b) je neutralan, kada označava zanimanja ili prostore (*paracadute*→*paracadutista*, prevedena posuđenica od franc. *parachutiste*) i
- c) za razliku od sufiksa *-istico*, koji ima negativnu konotaciju, *-ista* pridodaje objektivnost pridjevu (*utopista* / *utopistico*, *aprioristico* / *apriorista*).

Sa fonomorfološke tačke gledišta Dardano razliku dva slučaja:

- 1) *-ista* se dodaje na osnovu (*auto*→*autista*, *bar*→*barista*);
- 2) *-ista* zamjenjuje sufiks osnove (*economia*→*economista*, *pedagogia*→*pedagogista*). Vrlo čest slučaj je da imenica na *-ista* bude tvorena od osnove koja označava neki ideal (*fascismo*→*fascista*) ili stav (*teismo*→*teista*) sa ispadanjem baznog sufiksa *-ismo*.

-ume

Kolektivnoj vrijednosti (*dolce*→*dolciume*) ovaj sufiks pridodaje, analogno sufiksu *-ame*, negativnu konotaciju, koja često zavisi od prijema osnove (*caglia*→*canagliume*).

-uro, *-ina*, *-ire*, *-oma*, *-osi* (porijeklo: *-uro* od franc. *-ure*; *-ina* od franc. *-ine* preko njem. *-in*, a od lat. *-INUS*; *-ire* od gr. *-ites*, označava odnos porijekla ili odnosa; *-oma* od gr. *-ima*;

-osi (od gr. *-osis*)

U ovoj grupi su udruženi sufiksi koji se konvencionalno koriste u jeziku nauke: u leksici kemije nalazimo *-uro*, sa značenjem 'binarni spoj metala i metaloida' (*cloruro*, *fosfuro*). Sufiks *-ina* također zalazi u polje kemije da bi označio organske i neorganske spojeve (*formaldeide*→*formalina*), medicine (*tossina*, *emoglobina*), biologije (*ptyalon* 'slina' → *ptialina*) i zoologije (*trichina*). Istoj kategoriji pripadaju izrazi iz ljekarske prakse: na *-ite* se definiraju zapaljenja organa na koji se termin odnosi (*congiuntivite*, *sinusite*); sufiks

-osi označava patološka ili disfunkcionalna stanja, patologiju (*sclerosi*, *artrosi*), dok

-oma upućuje na otekline (*ematoma*), zapaljenja neke tjelesne regije (*granuloma*, *sifiloma*) ili tumorske tvorevine benignog ili malignog karaktera (*sarcoma*, *glaucoma*).

Imenički deadjektivni sufiksi

Već prema većoj ili manjoj dostupnosti pridjeva da podliježu procesu nominalizacije, Dardano predlaže preliminarnu distinkciju između termina koji se prevalentno koriste kao pridjevi i termina korištenih i kao pridjevi i kao imenice. Dok se prilikom transformacije jednog termina koji se najčešće upotrebljava kao pridjev polazi od osnovne sekvence *avere + complemento*, u slučaju transformacije termina koji može imati vrijednost kako pridjeva tako i imenice se kreće od imeničke sintagme ujedinjujući sastavljene od *nome esprime qualita' + aggettivo di base*. Po Dardanu, sufiks, sa baznim pridjevom, ukida imenicu: *l'operaio ha »la qualita'« cortese → la cortesia dell'operaio*.

-aggine (od lat. –AGINEM, koji je prvotno tvorio nazive biljaka, te potom prešao na značavanje apstraktnih osobina)

Iskazuje stanje; često se dodaje pridjevima koji imaju pogrdno značenje, te i sam sufiks poprima negativnu crtu *dabbene → dabbenaggine*. Kod Dardana pronalazimo i slučajeve kada se transformacija primjenjuje i na imeničke osnove: *buffone* (imen. i prid.) → *buffonaggine*.

-anza, -enza (od lat. –ANTIAM, i –ENTIAM)

Pridjevi na *-ante, -ente* se transformišu u imenice putem sufiksa *-anza* i *-enza*, koji su francuskog porijekla: povodom toga se pri izučavanju posmatra poezija na jeziku *d'oc* i *d'oil* kao i raširenost nekih oblika sa sufiksima *-anza, -enza* u italijanskoj poeziji od njenih početaka do Petrarke. Sufiksi *-anza, -enza* tvore imenice koje izražavaju stanje, način postojanja (*costanza, usanza, lontatanza, equivalenza, riconoscenza*).

-eria (od franc. –erie, koje dolazi od lat. –ARIUS)

Često se vezuje uz imeničku osnovu korištenu kao pridjev te tvori apstraktne pojmove, općenito sa negativnim prizvukom (*fantastico → fantasticheria, pedante → pedanteria, bigotto → bigotteria*).

-ezza, -izia (oba dolaze od –ITIAM lat., prvi zbog neprekinute tradicije, a drugi pisanim putem)

Sufiks je karakterističan za apstraktne imenice koje označavaju neki kvalitet, stanje (*sconcio → sconcezza, rigido → rigidezza*, lat. STULTUS > STULTITIA(M) > *stoltizia*).

Često nailazimo na očuvane dublete tipa:

- *tristezza / tristizia*

- *mollezza / mollizia*

-*igia* (od franc. *-ise*, lat. *-ITIAM* sa istom vrijednošću kao i *-ezza*)

»Alternativni« sufiks (DISC), koji se koristi za tvorbu imenica čije značenje se odnosi na neku karakternu crtu, obično negativnu (*cupido*→*cupidigia*, *ingordo*→*ingordigia*). Obzirom da u savremenom italijanskom nije više produktivan, sufiks *-igia* je reduciran na malo slučajeva u upotrebi, u kojima individualizira jedan viši, učeni registar (*grande*→*grandigia*).

-*ia*, *-ia* (dolaze od gr. *-ia*: naprimjer *agathòs*→*agathia*, generalno od osnova koje označavaju moralne osobine)

Još uvijek produktivan, prvi zadržava grčku akcentualizaciju i koristi se za tvorbu apstraktnih imenica (*folle*→*follia*, *gagliardo*→*gagliardia*). Analizirajući klasifikacije Dardana i Seriannija potrebno je napomenuti da se općenito imenički deadjektivni sufiksi na *-ia* primjenjuju na pridjevske osnove koje izražavaju moralne osobine ili duševna stanja.

-*ismo*, *esimo* (od lat. *-ISMUM*, gr. *ismós* naročito raširen u periodu humanizma)

Sa porijeklom iz klasičnog perioda i internacionalno rasprostranjen, sufiks svoju potvrdu pronalazi u jednom dubletu iz višeg registra (gdje kratko *i* prelazi u *i*, dok opstaje grupa *sm*) i u jednom dubletu iz narodnog jezika (gdje kratko *i* prelazi u *e*, te se dešava epenteza glasa *i* između piskavog suglasnika i nazala). Sufiks *-ismo* tvori imenice koje izražavaju doktrine, tendencije, političke, vjerske ili socijalne, umjetničko-književne pokrete (*stoico*→*stoicismo*, *storico*→*storicismo*, *classico*→*classicismo*, *manicheo*→*manicheismo*, *razionale*→*razionalismo*, *romantico*→*romanticismo*, na osnovu franc. *romanticisme* / *romantisme*). Osim toga ovaj sufiks označava i stav (*fatale*→*fatalismo* na osnovu franc. *fatalisme*), ideološku orijentaciju (*utilitario*→*utilitarismo* na osnovu franc. *utilitarisme*).

-*ità*, *età*, *-tà* (od lat. *-TAS* nominativ, *-TATE(M)* akuzativ; karakterističan za apstraktne imenice, dolazna tačka transformacije *BREVITATE* > *brevitate* → *brevità*)

Sva tri sufiksa tvore imenice ženskog roda izvedene iz pridjeva i označitelja apstraktnih osobina (*lezioso*→*leziosità*, *gommoso*→*gommosità*, *sobrio*→*sobrietà*). Također, ovaj sufiks može označavati situaciju ili stanje (*facile*→*facilità*, *contrario*→*contrarietà*). Poseban slučaj čine riječi koje se završavaju na *-bilità*, gdje se sufiks *-ità* nadovezuje na latinsku osnovu *-BILIS*: *VULNERABILIS* → *vulnerabile* → *vulnerabilità*. Dardano objašnjava visoku produktivnost ovog sufiksa njegovom mogućnošću da dovodi

do nominalizacije i pridjeva nastalih od imenica (*territorio* → *territoriale* → *territorialità*, *famiglia* → *familiare* → *familiarità*).

-itudine (<lat. -ITUDINEM)

Rijedak i sa jakim primjesom latinskog, označava apstraktne pojmove (*solo*→*solitudine*, *simile*→*similitudine*, *irrequieto*→*irrequietudine*), koji izražavaju neko stanje, najčešće duševno. Riječi tvorene sa sufiksom *-itudine* se nadovezuju ili su direktno izvedene iz riječi latinskog jezika na -ITUDINE(M) (*inetto*→*inettitudine* iz latinskog INEPTITUDO ‘stoltezza’, AMPLUS > AMPLITUDINE(M) → *amplitudine*, BEATUS > BEATITUDINE(M) → *beatitudine* koje po DISC-u potiče iz XIII stoljeća).

-tù

Nije više produktivan u savremenom italijanskom jeziku. Dardano ga ograničava na tri termina (giovane→gioventù, schiavo→schiavitù, servo→servitù), koji su i jedini, također i na osnovu onoga što se može pronaći u Dizionario inverso italiano od Alineija. Sufiks je korišten da bi izrazio neki apstraktan pojam ili stanje.

-ume (od lat. sufiksa -UMEN)

Nosi negativno-pogrdni karakter, koji se pridružuje predočavanju zbirnog (vecchio→vecchiume, lordo→lordume). Vrlo su rijetki ostali primjerci: torbido→torbidume, rancido→rancidume.

-ura (od lat. -URAM, prvobitno tvorio deverbalne imenice, a potom se skoro stopio sa -OREM)

Za razliku od analogne transformacije glagol → imenica (curvare→curvatura), transformacija pridjev → imenica putem tog sufiksa je vrlo rijetka (fresco→frescura, alto→altura gdje nailazimo na semantičku diversifikaciju u konkretnom smislu, lordo→lordura, freddo→freddura, bravo→bravura, brutto→bruttura), uvijek u smislu iskazivanja neke osobine ili karakteristike.

Imenički deverbalni sufiksi

Dardano predlaže shemu transformacije glagol > imenica, uzimajući za polaznu osnovu grupu imenica + glagol, razlikujući sljedeće glagole:

- a) ***prijelazne:*** *il gallo canta* → *il canto del gallo*,
- b) ***neprijelazne:*** *la vettura circola* → *la circolazione della vettura*,

- c) *povratne neprijelazne*: *il marito si arrabbia* → *l'arrabbiatura del marito*,
- d) *povratne*: *Paolo si pulisce* → *la pulizia di Paolo*;
- e) *uzajamne*: *gli sposi si cambiano gli anelli* → *lo scambio degli anelli da parte degli sposi*,
- f) *bezlične (aktivni, ali konstruisani kao pasivni)*: *si leggono i giornali* → *la lettura dei giornali i*
- g) *pasivne*: *il motore è montato* → *il montaggio del motore*.

-aggio (usp. imeničke denominalne sufikse, francuskog ili provansalskog porijekla, ali koji dolaze iz lat.: viaggio < VIATICUM; ali i omaggio, coraggio)

*Što se tiče srednjovjekovnih imenica, izvedenice se rijetko kada mogu analizirati; lakše se pak mogu individualizirati u recentnijim složenicama (atterrare→atterraggio), koje iskazuju tehničke operacije (doppiare→doppiaggio, izraz tipičan za jezik kinematografije i potvrđen prvi put 1933. godine kao prevedena posuđenica franc. *doublage*). Sufiks je aktivan već od XVIII stoljeća, a kao potvrda tome je oblik *arrembare*→*arrembaggio*. Često riječi deriviraju direktno iz francuskih denominalnih imenica (*boycotter*→*boicottage*→*boicottare*). Ako iz franc. *lavage* derivira *lavaggio*, izraz *lavaggio del cervello* dolazi pak iz engleskog *brain washing*. Dardano primjećuje da se ovaj sufiks vezuje ipak samo za glagole prve konjugacije.*

-ando, -anda (od latinskog dočetka gerundiva -ANDUM u muškom rodu, -ANDA u ženskom rodu, glagola prve deklinacije)

Izražava ideju neke zadaće (multiplicare→multiplicando), potrebe ili predstojeće radnje (laurerare→laureando, odnoseći se na studenta koji polaže diplomski ispit.

-ante, -ente (od lat. participa prezenta u akuzativu, tj. od -ANTE(M) za prvu konjugaciju, -ENTE(M) za drugu i treću konjugaciju)

*Omogućavaju da se iz glagolske osnove dobije imenica koja se odnosi na osobu vršioca radnje koja općenito indicira neki rad, stanje ili uobičajeni pokret (commerciare→commerciantе vjerovatno preko franc. *commercant*, *supplire*→*supplente*), apstraktnu radnju (*muovere*→*movente*). U Serianniijevoj podjeli se ne nalaze riječi kao *protestare*→*protestante*, *credere*→*credente*, u kojoj sufiksi iskazuju neku misao ili ideologiju. U tehničko-naučnom registru koriste -ante i -ente u imenicama neživih eleme-*

nata: colorare→colorante; assorbire→assorbente. Imenice tvorene sa -ante i -ente se mogu smatrati i kao supstantivirani pridjevi, koji posjeduju obje funkcije, i imeničku i pridjevsku.

-anza, -enza (-anza od lat. -ANTIAM derivat iz -ANTIA nominativa množine srednjeg roda participa prezenta glagola prve konjugacije; -enza od lat. -ENTIA, od završetka participa prezenta -ENS)

Nastaju od osnove participa prezenta (lat. IGNORANS > IGNORANZIA, hipoteza koju predlažu i Dardano i Serianni) da bi izrazili apstraktne pojmove, stanje, način postojanja: dimenticare→dimenticanza, prestare→prestanza. Neke imenice su održale vrijednost imenica iz učenog registra, i koriste se u književno-kritičkoj leksici: dominare→dominanza, concordare→concordanza, assonare→assonanza. Posebna kategorija, prebogata primjerima, je ona sa završecima na -anza i -enza koji pripadaju birokratsko-službenom jeziku: ordinare→ordinanza prevedena posuđenica franc. Ordonnance. Visoka frekventnost tehničkih termina na -anza i -enza svjedoči o dobroj produktivnosti ovih sufiksa u italijanskom jeziku između devetnaestog i dvadesetog stoljeća.

-ato, -ata, -uta, -ito, -ita (od lat. -ATUM, -ATAM, dočeci muškog i ženskog roda participa prošlog prve konjugacije; -uta je dočetak ženskog roda participa prošlog glagola na -i i na -e; -ITUM, -ITAM, sufiksi participa prošlog glagola druge, treće i četvrte konjugacije)

Radi se o sufiksima participa prošlog koji se koriste u imeničkim oblicima. Općenito gledajući, prilagodili su se izražavanju apstraktnih pojmova, ali i nekih konkretnih elemenata: postulare→postulato, impaginare→impaginato. Sa sufiksom -uta se tvore neke imenice tehničko-birokratskog rječnika i često deriviraju iz participa prošlog u muškom rodu: trattenere→trattenuta, ritenere→ritenuto→ritenuta. Osim toga, sa -ito se tvore imenice koje označavaju oglašavanje životinja: garrire→garrito, nitrire→nitrito.

-eria (usp. imeničke denominalne tvorenice)

Iskazuju prevalenciju lokativne vrijednosti, izražavaju mjesto na kojem se odvija radnja ili vrši neko zanimanje: raffinare→raffineria, stirare→stireria, fondere→fonderia. Postoje i slučajevi kada ovaj sufiks ulazi u apstraktne imenice sa značenjem osobine, karakternog aspekta ili stava (millantare→millanteria).

-ino, -ina (od lat. pridjevskog sufiksa -INUS)

Počevši od malo produktivne predstave odnosa i sličnosti, sufiks je primio deminutivnu vrijednost, koja se često odnosi na zanimanja smatrana poniznim (*arrotare*→*arrotino*, *ballare*→*ballerino* sa ukidanjem -a ispred r, *spazzare*→*spazzino*). Serianni nam nudi i još nekoliko slučajeva: danas kristalizirana forma *becchino* koja derivira iz *beccare* u značenju 'prendere (il morto)', čiju prvu upotrebu nalazimo još u XIV stoljeću (DISC). Kada čini dio deverbalskih imenica koje se odnose na predmete, sufiks -ino daje toj riječi ulogu *nomina agentis*: *temperare*→*temperino*, *accendere*→*accendino*. Također, postoje i derivati on neglagolske osnove: *fattorino*, *contadino*, *crocerossina*.

-io (prema mišljenju Rohlfsa, ovaj sufiks derivira od lat. -ERIUM, sufiksa koji tvori imenice od imeničkih i glagolskih osnova)

Posjeduje frekventno-intenzivirajuću dimenziju, naglašava ponovljenu radnju, često u odnosu na uditivnu sferu (*pigolare*→*pigolio*). Isto tako može tvoriti i imenice iz vizuelne sfere (*luccicare*→*luccichio*) i drugih osjetilnih polja (*frullare*→*frullio*, *dondolare*→*dondolio*). Ipak broj tvorenih riječi sa ovim sufiksom ostaje ograničen, a koristi se prevashodno u književnoj leksici.

-mento (od lat. -MENTUM)

Zajedno sa -zione, -sione predstavlja fundamentalni sufiks za tvorbu imenica iz glagolske osnove. Dardano napominje kako je vrlo raširen u savremenom italijanskom jeziku, ali ipak manje produktivan u odnosu na staroitalijanski. Izražava radnju i njen rezultat, efekat (*insegnare*→*insegnamento*, *compiacere*→*compiacimento*, *possedere*→*possedimento*). Na osnovu glagola *nutricare* tvori se *nutricamento* u značenju 'nutrimento' i pripada staroitalijanskom, a naročito književnom jeziku. Ako je osnova glagol prve konjugacije, onda je pravilo tvorbe riječi da imenica ima dočetak -amento (*cambiare*→*cambiamento*, *caricare*→*caricamento*); ako je pak osnova glagol iz druge dvije konjugacije tada se imenica završava sa -imento (*sfinire*→*sfinimento*).

-one, -ona (od lat. -ONE(M), prvobitno imenički sufiks sa značenjem osobine, karakteristike ili navike, posebno negativne, neke osobe)

Kao i -ino, ovaj sufiks je tipično alternativni. Tvori imenice u kojima je indicirana neka navika, obično sa negativnom konotacijom pomanjkanja umjerenosti (*mangiare*→*mangione*, *sprecare* → *sprecone*, *piagnucolare* → *piagnucolone*). Dardano bilježi da augmentativno-pogrdno značenje rezultira najočitije u slučajevima u kojima postoji paralelno korištenje deverbalske

imenice na -tore sa neutralnim smislom: mangiare → mangiatore / mangione; bere → bevitore / beone. Rijetki su slučajevi u kojima se imenica odnosi na neživa bića ili radnje (scivolare→scivolone, ribaltare→ribaltone).

-toio, -torio, -toia, -toria (od lat. -TORIUM, tipičan za imenice nastale od participa prošlih; općenito -toio je sufiks iz narodnog jezika, -torio je sufiks iz književnog jezičkog registra)

Ti sufiksi označavaju mjesta na kojima se vrše određene radnje (lavare→lavatoio, marcire→marcitoia) ili sredstvo korišteno da bi se ta radnja izvršila (mangiare→mangiatoia). Izvedenice sa dočetkom -torio posjeduju pretežno lokativnu vrijednost, a nešto rjeđe instrumentalnu: consultare→consultorio, dormire→dormitorio.

-tore, -trice (od lat. -TOREM ili -SOREM, kada se osnova glagola svršava na d)

Oba sufiksa (muški i ženski rod) se ujedinjuju sa glagolskom osnovom, uglavnom sa participom prošlim, da bi tvorili imenicu ili pridjev sa značenjem osobe ili stvari koja vrši radnju izraženu glagolom (guidare→guidatore, tappare→tappatrice, cucire→cucitrice). Često riječi na -tore i -trice ulaze u italijanski jezik direktno iz latinskog (VENDITORE(M) → venditore). Dardano sa teorijske tačke gledišta proučava transformaciju glagola u nomen agentis i izdvaja različite faze u tom procesu nominalizacije: od procesa subjekat + glagol se prelazi na posrednu fazu u kojoj se pojavljuje adjektivizacija, da bi se najzad stiglo do imeničke složenice: l'operaio tesse → l'operaio che tesse → l'operaio tessitore → il tessitore. Međuprijelaz objašnjava kako se te imenice mogu pojaviti i kao pridjevi: l'operaio tessitore, lo studente lavoratore, l'operaia ricamatrice.

-ura (od lat. -URA, korištenog za dobijanje deverbálnih imenica iz participa prošlog: SCRIPTUM → SCRIPTURA).

U italijanskom je situacija slična kao u latinskom: sufiks -ura tvori od glagola apstraktne imenice ženskog roda, izražavajući prije svega rezultat radnje sadržane u glagolu (ardere→arsura, pulire→pulitura). Dardano tvrdi da je sa morfološke tačke gledišta osnova uzeta iz participa prošlog: pretežno su tipovi na -at-ura, -it-ura (cucire→cucitura, mietere→mietitura).

-zione, -sione (tradicionalno učeni oblik u odnosu na -agione; od lat. sufiksa -TIONEM)

Oba sufiksa dijele domen korištenja sufiksa -mento; pravila o tvorbi riječi nalažu da, kada deriviraju iz glagola prve konjugacije, imenice

složene sa -zione na kraju završavaju sa -azione (sollevare→sollevazione, attuare→attuazione); ako pak proizlaze iz glagola druge ili treće konjugacije, u nekim slučajevima imenice imaju završetak na -izione (spedire→spedizione, spartire→spartizione) dok u drugim na -ezione (proteggere→protezione), -ozione, -uzione (tradurre→traduzione), -nzione, -pzione. Sufiks općenito nosi značenje radnje i načina izvršenje neke radnje.

Pridjevski denominalni sufiksi

-aceo

od lat. -ACEU(M), -aceo je latinski učeni oblik u odnosu na -accio)

Tvori pridjeve koji označavaju osobinu, oblik, aspekt. Sufiks svoju potvrdu nalazi u tehničkom registru (carta → cartaceo, pergamena→pergamenaceo), a naročito u geološkom i botaničkom polju (mica→micaceo, tufo→tufaceo, erica→ericaceo, papavero→papaveraceo). Riječi sa sufiksom -aceo deriviraju najčešće direktno iz latinskih denominalnih pridjeva (MEMBRANA → MEMBRANACEU(M) → membranaceo, HERBA → HERBACEU(M) → erbaceo).

-ale (od lat. sufiksa -ALE(M), koji je isprva tvorio pridjeve)

Vrlo zastupljen u italijanskom (inverno→invernale, musica→musicale). Posljednjih decenija derivati na -ale su u stalnom porastu zahvaljujući angloameričkom uticaju: Serianni navodi primjere direzione→direzionale, figura→figurale, inerzia→inerziale.

-ano (usp. denominalne imenice; od lat. -ANUS za označavanje odnosnih pridjeva; SILVA → SILVANUS)

Čest je sufiks -ano u toponimima da bi iskazao geografsko porijeklo (Italia→italiano, Roma→romano, Venezia→veneziano), ličnim imenima da bi izrazio pripadnost nekoj religioznoj grupi (Maometto→maomettano). Danas i nije toliko produktivan, prema Dardanu, i nalazimo ga u tradicionalnim derivatima (isola→isolano, paese→paesano, primjeri koje Dardano citira i među onima koji su pretrpjeli nominalizaciju te se stoga mogu smatrati deadjektivnim imenicama sa nultim sufiksom), ali je čest u varijanti -iano u tvorbi odnosnih pridjeva nastalih od antroponima (Pirandello→pirandelliano).

-are (od latinskog sufiksa -AREM)

Vrlo frekventan, kao i sufiks *-ale*, za izražavanje odnosa (*consiglio*→*consigliare*, *nobile*→*nobiliare*). Sufiks *-are* se prije svega koristi u tehničko-naučnoj terminologiji (*bulbo*→*bulbare*, *bile*→*biliare*).

-ato, *-ata*, *-uto*, *-uta* (iako u latinskom vuku porijeklo iz *participa*, dva sufiksa sa svojim oblicima ženskog roda su mogla biti korištena i sa denominalnom funkcijom: *CORONA* → *CORONATUS*)

U italijanskom sufiks *-uto* označava prisustvo neke izražene osobine (*occhiali*→*occhialuto*, *corna*→*cornuto*); *-ato* sa sobom nosi više različitih značenja: ‘*dotato di qualcosa*’ (*giglio*→*gigliato*). Dardano ove sufikse razmatra u okviru transformacija koje polaze od rečenice *avere* + *Nome di base* i podvlači da adjektivizacija prolazi preko zavisne relativne rečenice: *il signore ha fortuna* → *il signore che ha fortuna* → *il signore fortunato*.

-esco (diskutabilnog porijekla; *DISC* podržava hipotezu da dolazi od germ. *-isk* iznad kojeg se postavio lat. *-ISCUM*)

Sufiks se koristio da bi označio odnos (*mano*→*manesco*), često negativno konotiran, kako pokazuju i savremeniji oblici (*cortigiano*→*cortigianesco*). U Serianniijevoj podjeli nalazimo i primjere koji kazuju da konotacija i ne mora biti uvijek negativna, te se sufiks *-esco* koristi za definiranje neke vrste ili tipa u oblasti književnosti ili filma (*burla*→*burlesco*, *farsa*→*farsesco*). Može tvoriti pridjeve bez naročitih konotacija, a koji deriviraju iz stotica u vezi nekog stoljeća (*Duecento* → *duecentesco/ducecentesco/dugecentesco*).

-ese (usp. lat. *-ENSE(M)*); *-ese* predstavlja oblik iz narodne tradicije sa slabljenjem *-n* u odnosu na latinski oblik *ense*)

Tvori pridjeve od toponima i izražava pripadnost nekoj regiji, državi, gradu (*Pavia*→*pavese*, *Malta*→*maltese*) ili nekoj posebnoj društvenoj ili vjerskoj grupi (*borgo*→*borghese*). Uz parodijski ili posebno pogrđan efekt, sufiks se dodaje negeografskim osnovama i izražava jezički registar vezan sa određenim ambijentom (*politica*→*politichese*, *burocrate*→*burocratese*).

-evole (od lat. *-EBILE(M)* i *-IBILE(M)*), tvori pridjeve od glagola druge i treće konjugacije; oblik iz narodne tradicije u odnosu na *-ibile* i *-abile*)

Dardano tvrdi da, kao i njegov deverbalni korespondent, ovaj sufiks nije više produktivan: *burla*→*burlevole* je potvrđen od XVI stoljeća; *compagno*→*compagnevole* je koristio Dante; u XIV stoljeću nailazimo, na primjer: *carità/caritate*→*caritatevole*, dok u XIII stoljeću se može pronaći *amore*→*amorevole*. Ako se izvodi iz ličnih imena može imati pogrđnu ili ironičnu konotaciju: tako od *Crusca* (*Accademia della Crusca*) dolazi pri-

djev cruschevole ('ligio fino alla pedanteria ai dettami dell'Accademia della Crusca', DISC), te i prilog cruschevolmente (DISC); od Boccaccio derivira pridjev boccacevole, odnoseći se na imitatore Boccaccia i njegovog stila (DISC).

-ico (za model ima lat. -ICUM i gr. -ikòs)

Spada među najproduktivnije pridjevske sufikse modernog italijanskog, tim više što se može prilagoditi riječima bilo kojeg tipa ili provenijencije (panorama→panoramico, film→filmico). Izdvajamo tri slučaja, u odnosu na fonomorfološki aspekt:

- a) -ico se dodaje na osnovu (atomo→atomico, lava→lavico),*
- b) sufiks -ico zamjenjuje sufiks osnove (eclettismo→eclettico, ellenismo→elenistico, egoismo→egoistico) i*
- c) dešava se modifikacija osnove putem infiksa -at (dramma→drammatico, linfa→linfatico, programma→programmatico).*

Podgrupariječisa sufiksom -ifico tvori odnosne pridjeve (pace→pacifico, dolore→dolorifico, sudore→sudorifico, immagine→immaginifico).

-ile (usp. imeničke denominalne)

Radi se o odnosnom pridjevu koji se može porediti sa više aspekata sa pridjevima na

-ale. Dardano konstatira produktivnost ovog sufiksa, raširenog u različitim sektorima da bi tvorio pridjeve koji izražavaju stanje izraženo u osnovi (privera→primaverile, minore→minorile, vescovo→vescovile).

-ino, -iaco (za -ino usp. imeničke denominalne; -iaco derivira iz latinskog sufiksa

-IACU(M), varijacije sa vokalnim proširenjem od -ICUS)

Alternativni geografski pojmovi sa sufiksom -ese, dosta brojni: -ino može tvoriti pridjeve iz toponima (Firenze→fiorentino, Parigi→parigino) ili iz antroponima (Carlo Magno→carolino); primjenjuje se i na imenice koji označavaju odnos, sličnost, materiju, boju (argento→argentino, settembre→settembrino). Također, primjenu nalazi i na osnovama sastavljenim od imena životinja, ne samo da bi izrazio tipičnu karakteristiku neke životinje (bufalo→bufalino), već ponajprije da bi iskazao neki njen aspekt u fizičkom izgledu ili karakteru čovjek (lepre→leporino kaže se za usnu).

-izio, -izia (od lat. -ICIUM)

Oba sufiksa su malo produktivni; za -izio bi mogli reći da je polučena forma (cardinale→cardinalizio, impiegato→impiegatizio), dok -eccio spada u sufikse iz svakodnevnog, narodnog govora (pecora→pecoreccio).

-oide (od grčkog sufiksa -oeides, koji dolazi od imenice êidos u značenju 'model')

Sufiks se koristi u naučnoj terminologiji (colla→colloide, magnolia→magnoloide) i lingvističkoj (prefisso→prefissoide, suffisso→suffissoide) da bi označio sličnost, afinitet. Ispoljava svoju produktivnost u političkoj i novinarskoj sferi (liberale→liberaloide, socialista → socialistoide, intellettuale → intellettualoide) gdje poprima negativnu konotaciju.

-oso, -osa (usp. lat. -OSOS)

Služi za tvorbu odnosnih pridjeva koji u prvi plan stavljaju neki uslov, svojstvo izraženo osnovom (sanguine→sanguinoso, burrasca→burrascoso). Dardano navodi i još neke pridjevske denominalne sufikse koji su manje frekventni: -ane; -ineo; -igno; -iero; -escente.

Pridjevski deadjektivni sufiksi

Sufiksi -iccio, -igno, -ognolo, -accio se mogu ubrojiti prije u one koji pripadaju oblasti alternacije, a što je vidljivo i iz načina na koji ih klasificiraju Serianni i Dardano.

Pridjevski deverbálni sufiksi

Dardano izdvaja sljedeće faze prelaska iz tranzitivnog glagola u izvedeni pridjev:

- a) transformacija rečenice iz aktivne u pasivnu i*
- b) prijelaz iz glagolske kategorije u pridjevsku, putem relativne zavisne rečenice.*

qualcuno critica il libro → il libro è criticato → il libro che è criticato → il libro criticato

Ako je glagol neprijelazan, transformacija se realizira sa glagolskom sintagmom essere + aggettivo: il signore è venuto a Roma → il signore che è venuto a Roma → il signore venuto a Roma.

-abile, -ibile (od lat. -ABILIS, -IBILIS)

Pridjevi koji se tvore sa ovim sufiksima indiciraju mogućnost ili potrebu; kada su prijelazni, imaju pasivno značenje: -abile se primjenjuje na glagole I konjugacije (verificare→verificabile), -ibile na glagole ostale dvije konjugacije (reperire→reperibile). Općenito, po Dardanu, pridjev se izvodi iz transformacije pasivne rečenice koja sadrži glagol »potere«: si può giustificare l'assenza → l'assenza può essere giustificata → l'assenza è giustificabile.

-ante, -ente (usp. imeničke deverbalne; pridjevi sa sufiksima -ante i -ente koincidiraju sa participom prezenta glagola iz kojega potiču)

Čine brojnu grupu, naročito oni sa sufiksom -ante: accomodare→accomodante, somigliare→somialiante, ripugnare→ripugnante. Prema Dardanu, transformaciji prethodi relativizacija: una persona ignora→una persona che ignora→una persona ignorante.

-evole (od lat. -EBILE(M) i -IBILE(M), zastupljen u derivaciji u narodnom govoru, usp. denominalni pridjevi)

Manje produktivan od -abile, -ibile, sufiks -evole ima slično značenje; može imati kako aktivnu vrijednost (sfavorire→sfavorevole), tako i pasivnu (riprovare→riprovevole). Ponekad se ovaj sufiks pojavljuje u dubletima sa sufiksom -abile (maneggiare→maneggevole/maneggiabile).

-tore, -trice (usp. imeničke deverbalne)

Sufiksi -tore, -trice tvore pridjeve koji se odnose na osobu ili na stvar koja vrši radnju izraženu glagolom koji je u osnovi. Predstavlja prijelaznu fazu transformacije Verbo → Nome (l'operaio tesse → l'operaio che tesse → l'operaio tessitore → il tessitore). Termin operaio, strumento, macchina za koje je vezan pridjev u pravilu otpadaju i sufiks preuzima vrijednost imenice.

-torio, -sorio (usp. imeničke deverbalne)

Pojavljuje se u sistemu sa tri elementa sastavljenom od Nome – Verbo – Aggettivo (adulare – adulazione – adulatorio; persuasione – persuadere – persuasorio), gdje se Aggettivo može smatrati i denominalnim i deverbalnim (confutare – confutazione – confutatorio). U odnosu na ovu tvrdnju, može se

reći da to i ne predstavlja čvrsto pravilo jer sistem nema uvijek sva tri elementa (*canzonare*–*canzonatorio*), a naročito u najnovijim sufiksima (*sciare*–*sciatorio*). Napomenućemo da riječi sa sufiksima *-torio* i *-sorio*, često deriviraju direktno iz latinskih pridjeva (*EXPIARE* → *EXPIATORIUM*(M) → *espiratorio*, *ACCEDERE* → *ACCESSORIUM*(M) → *accessorio*) ili iz kasnog latiniteta (klas. lat. *RESPIRARE* → kasni lat. *RESPIRATORIUM*(M) → *respiratorio*, klas. lat. *SIMULARE* → kasni lat. *SIMULATORIUM*(M) → *simulatorio*, klas. lat. *ILLUDERE* → kasni lat. *ILLUSORIUM*(M) → *illusorio*).

Glagolski denominalni i deadjektivni sufiksi

-are, -ire (od svršetaka infinitiva prve i četvrte latinske konjugacije, koje su jedine ostale produktivne u romanskim jezicima)

Vrlo brojna grupa izvedenica, u različitim epohama: prijelazni glagoli (*spazzola*→*spazzolare*, *sale*→*salare*), neprijelazni (*duello*→*duellare*, *sciame*→*sciamare*), koji dolaze iz italijanskih ili stranih osnova (*reset*→*resettare* u značenju ‘dare il comando di reset’ *DISC*) ili onomatopejski (*clic*→*cliccare*). Osim iz imeničkih, često deriviraju i iz pridjevskih osnova (*frollo*→*frollare*, *marcio*→*marcire*).

-eggiare (usp. lat. *-IDIARE* < gr. *-ízein*, od kojega je izveden *-izzare*)

Ako tvori neprijelazne glagole, sufiks *-eggiare* poprima vrijednost realizacije, difuzije onoga što je izraženo u osnovi (*ombra*→*ombreggiare*) ili intenziviranja, ponavljanja nekog stava (*guerra*→*guerreggiare*), ustrajnost načina postojanja ili činjenja (*rumore*→*rumoreggiare*); ako pak tvori prijelazne glagole sufiks prenosi vrijednost ponavljanja izražene u osnovi (*amore*→*amoreggiare*). Protkan ekspresivnom vrijednošću, sufiks tvori glagole od imeničkih osnova (*danno*→*danneggiare*, *padrone*→*padroneggiare*), a rijetko od pridjevskih osnova (*aspro*→*aspreggiare*). Među one koji se više ne upotrebljavaju, *Dardano* ubraja *armeggiare* i *villeggiare*, a uostalom prosječni govornik te glagole više i ne dovodi u vezu sa osnovama iz kojih su izvedeni (*arma* i *villa*). Iz iste osnove se može dobiti glagol na *-eggiare* i parasintetički glagol: *biondeggiare/imbiondire*; i među njima se pojavljuje semantička diferencija: pored opozicije neprijelazan/prijelazan, bilježimo da prvi termin ne posjeduje npr. fativnu karakteristiku dok je drugi posjeduje.

-ificare (usp. lat. *-FICARE*, koji porijeklo vuče iz *FACERE*)

Deriviranom glagolu daje značenje ‘dare a qualcosa o a qualcuno le caratteristiche espresse dalla base’ (strato→stratificare), ustvari sufiksatu pridodaje fativnu vrijednost. Kako za denominalne tako i za deadjektivne glagole Dardano pronalazi morfofonološke varijante vezane za prisutnost latinizama: dio→deificare, esempio→esemplificare, ampio→amplificare. U kategoriji denominalnih glagola na -ificare mnogi su »bez osnove«: lubrificare (fr. lubrifier), mistificare (fr. mystifier), ratificare (srednjevjekovni latinski). Prevalentan je broj prijelaznih glagola; među neprijelaznim, pored pontificare, pronalazimo nido→nidificare, prole→prolificare.

-izzare (od crkvenog lat. -IZARE, što je pak kalk iz grč. -izein; -izzare je tradicionalno učena forma nasuprot -eggiare)

Služi za tvorbu glagola analognih onima na -eggiare, a koji označavaju radnju izvršenja, redukcije ili imitacije. Dardano izdvaja fativnu vrijednost sadržanu u denominalnim na

-izzare. Tvori glagole od imenica (atomo→atomizzare na engleskoj osnovi to atomize, armonia→armonizzare) i od pridjeva (puntuale→puntualizzare, normale→normalizzare na francuskoj osnovi normaliser). Ovaj sufiks je u velikoj ekspanziji prilikom tvorbe neologizama: pored sada već ‘nekadašnjih’ scandalizzare, formalizzare, pronalazimo u savremenom italijanskom i gambizzare (od gamba), ottimizzare (od ottimo).

Glagolski deverbálni sufiksi

Kao i za pridjevske deadjektivne sufikse, zona upotrebe se nalazi negdje između sufiksacije i alternacije. Ova kategorija se sastoji od malo elemenata koji su slabo produktivni:

- a) -ellare (iz lat. -ILLARE) sa deminutivno-učestalim značenjem (saltare→saltellare ali i salterellare, canta→canterellare sa interfiksom -r koji uzrokuje zatvorenost protoničnog -a);*
- b) icchiare, -acchiare (iz lat. -ICULARE, -ACULARE): Tvo-re glagolske alternate sa učestalom ili deminutivnom vrijednošću (cantare→canticchiare, lavorare→lavoricchiare, tossire→tossicchiare).*

Priloški deadverbijalni sufiksi

Koincidiraju sa onima koje smo već analizirali u prethodnim kategorijama (perbene→perbenismo za sufiks -ismo; indietro→indietreggiare za sufiks -eggiare).

Tvorba sa nultim sufiksom

Radi se o deverbalnim imenicama koje nemaju sufiksa, već se na korijen glagolske osnove direktno pridodaje svršetak za muški ili ženski rod (modificare→modifica; moltiplicare→moltiplica). Dugo vremena odbacivane od lingvističkih puritanaca, ove tvorbe pripadaju birokratskom i tehničkom registru (addebitare→addebito, derogare→deroga). Brojni su slučajevi deverbalnih imenica tvorenih od glagolskih osnova na -ificare (notificare→notifica). Tradicionalne derivate govornik shvaća često kao derivaciju u suprotnom smjeru u odnosu na historijski: tako se interpretira accordo→accordare, pittura→pitturare, dok je ustvari historijski gledano taj proces obrnut.

Alternacija

Jedna od karakteristika italijanskog jezika je i mogućnost varijacije leksičke osnove putem sufiksa, precizirajući značenje s obzirom na dimenziju i vrijednost. Tipičnost ovog fenomena u italijanskom se naročito očituje u poređenju sa drugim jezicima: cagnetto, cagnolino odgovaraju u franc. petit chien i u engl. small dog.

Osnovna karakteristika alternacije je da ne dolazi do promjene polazne kategorije osnove, tako da na kraju procesa imenica ostaje imenica, pridjev ostaje pridjev. Iz toga proizilazi definicija alternacije koju daje Dardano: »una differenziazione della sostanza linguistica ottenuta per mezzo dei suffissi che si applicano al Nome di base«.⁶

Važno je istaći da se na istu osnovu može dodavati više alternativnih sufiksa: libro→libretto→librettino⁷. *Da bi se odredio način recepcije jednog alternativnog sufiksa potrebno je pogledati kontekst: pa tako tesoruccio ima hipokorostični ton, ali s druge strane borghesuccio sa sobom nosi prezirnu konotaciju sa ideološkim obilježjem. Razlikuju se:*

⁶ Dardano: "diferencijacija lingvističke supstance dobijena pomoću sufiksa dodanih na imeničku osnovu" (prijevod J. Dž.), 1978, str. 95.

⁷ usp. Serianni, 1995, str. 454.

- živi alternati, to jeste oni koji se uvijek mogu dovesti u vezu sa svojom osnovom (što će biti predmet naše pažnje u narednim pasusima);

- leksikalizirani alternati: u početku alternati, ali su tokom vremena prisvojili sasvim autonomno značenje u odnosu na svoju osnovicu (rosone potiče od rosa, ali potom usvaja različitu semantičku vrijednost);

- prividni alternati: tvoreni uz pomoć sufiksa koji nema alternativnu već odnosnu vrijednost (manette nisu »male ruke«, već 'sredstvo da bi se ruke držale svezane').

Nije, međutim, moguće ustanoviti načine alternacije za žive i leksikalizirane alternate, tako da neke osnovice dozvoljavaju kako deminutivnu tako i hipokorističnu formu (tovaglia→tovaglina, tovaglietta), dok druge dopuštaju samo jednu (gatto→gattino, ali ne i gattetto; foglio→foglietto, ne i foglino). Pravila o tvorbi riječi nameću restrikcije semantičkog i fonomorfološkog tipa:

- alternativni oblik je isključen u slučaju kada postoje homonimi (npr. cane dopušta cagnetto, ali ne i canino, jer ova riječ već posjeduje autonomno značenje) i

- ako se osnovica završava na fonetsku sekvencu analognu onoj određenog sufiksa, alternat će teško pribjeći tom sufiksu. Tako oblici na -to, -ta, -te, isključuju deminutiv na -etto, -etta; oblici na -ino, -ina, -ine, ne dopuštaju homofonski deminutiv: ne kaže se cretinino već cretinetto.

Nezavisno od pojedinih afektivnih konotacija koje poprimaju u govoru (pallido→pallidino/palliduccio), alternativni sufiksi su podijeljeni na:

- A) deminutive i
- B) augmentative.

Deminutivni sufiksi

-ello, -ella (od lat. -ELLUS, pored -ULUS koji je ispao iz upotrebe: tako se pored AGNULUS nalazi AGNELLUS)

Produktivnost mu je manja od sufiksa -ino, ali je jako raširen na jugu Italije i nalazimo ga vrlo često u toponimima i antroponimima (Pasquariello, Alianello); služi za tvorbu alternata od imeničkih osnova, sa pozitivnom konotacijom (salto→saltello, cattivo→cattivello).

-etto, -etta (nesigurnog porijekla)

Zajedno sa -ino, predstavlja najrašireniji deminutivni sufiks, često sa hipokorističnom vrijednošću (ramo→rametto, bottiglia→bottiglietta).

-icchio, -icchia (usp. lat. -ICULUS)

Koristi se posebno u nekim regijama za alternaciju imenica kojima pridodaje negativnu konotaciju: produktivan je u nekim toskanskim dijalektima i naročito u južnom pojasu Italije (avvocato→avvoticchio, dottore→dottoricchio).

-icciòlo, -icciòla Dardano im pridodaje deminutivnu vrijednost ponekad vezanu za pogrđno značenje: porto→porticciolo, donna→donnicciola.

-ino, -ina (od lat. -INUM, prvobitno sufiks koji je tvorio pridjeve koji su označavali odnos pripadnosti ili porijekla)

Sufiks koji se koristi za tvorbu deminutiva i hipokoristika od imenica, pridjeva i, u malom broju slučajeva, od priloga, kojima ponekad dodjeljuje ironičan smisao (povero→poverino, presto→prestino, poco→pochino). Ubraja se u sufikse koji se najčešće koriste u Toskani i pisanoj toskanskoj literarnoj prozi. Tako je Manzoni prilikom revizije svog kapitalnog djela »I Promessi Sposi« preferirao sufikse -ino u odnosu na -etto i -ello.

-otto, -otta (nesigurna etimologija, vjerovatno alternativni oblik od -etto)

Varijante od -etto, -etta, alternativni sufiksi -otto, -otta su deminutivni u slučaju kada označavaju mladunčad (orso→orsacchiotto), a u ostalim slučajevima imaju alternativnu funkciju kojoj se pridodaje značenje: alquanto + aggettivo (giovane→giovannotto), pogrđnu (contadino→contadinotto, ragazzo→ragazzetto, stupido→stupidotto) ili aproksimativnu (basso→bassotto, grasso→grassotto, vecchio→vecchiotto).

-uccio, -uccia (od lat. -UCEUS, odnosni sufiks, rijetko u upotrebi)

Sufiks koji nosi hipokorističnu ili pogrđnu konotaciju u zavisnosti od osnove sa kojom se kombinuje (mezzo→mezzuccio, lavoro→lavoruccio).

-ucolo (od lat. -UCULUM sa deminutivnom vrijednošću; -ucolo je tradicionalno učeni oblik u odnosu na narodne -ucchio čiji se tragovi vide u toponimima, i -occhio)

Alternativni sufiks za imenice, sa deminutivno-pogrđnom vrijednošću: maestro→maestrucolo, dottore→dottorucolo.

-(u)olo (od lat. -OLUM, u početku deminutivni sufiks)

*Ima deminutivnu vrijednost, ponekad u pogrdom smislu: *faccenda*→*faccenduola*, *poesia*→*poesiola*.*

Augmentativni sufiksi

-accio, -accia (od lat. -ACEUS, augmentativni sufiks koji je označavao afinitet, sličnost)

Pored učenog italijanskog oblika -aceo (sa značenjem sličnim onom iz lat. -ACEUS), ovaj sufiks je najkarakterističniji za pejorativni tip (roba→robaccia, tavola→tavolaccia); posjeduje često i vrijednost nečega što je jako blisko sa imenicom (pratica→praticaccia). U svakodnevnom jeziku preuzima i pozitivnu vrijednost upućujući na stav prema fizičkim sposobnostima ili posebnim sklonostima nekog subjekta (fisico→fiscaccio, passione→passionaccia).

-acchio, -acchione, -acchiotto; Malo u upotrebi u današnjem italijanskom je sufiks -acchio, kojeg još možemo pronaći samo u oblicima koji deriviraju iz kasnog latinizata (PINNACULU(M) → pennacchio).

-astro, -astra (od lat. -ASTRUM, označava sličnost)

Mnogo limitiranijeg opsega korištenja nego -accio, sa kojim dijeli pejorativnu vrijednost, vezujući se na pridjeve (furbo→furbastro) i na imenice (poeta→poetastro, topo→topastro).

-one, -ona (usp. imeničke deverbale)

Augmentativni sufiks koji ne implicira vrijednost: quaderno→quadernone, porta→portone⁸. Često označava onoga koji naglo i sa žestinom pristupa nekoj političkoj partiji: fascista→fascistone.

⁸ Grafička koincidencija augmentativnog sufiksa *-one* sa engleskim *one* ('uno') je omogućila igru riječi, kao naprimjer između 'casalingo' i internacionalizma 'topone' sa *top one*; usp. Stella (1997), str. 137-138.

Literatura

1. Dardano, M.: *La formazione delle parole nell'italiano di oggi*, Bulzoni, Rim, 1978.
2. Serianni, L.: *Italiano: Grammatica – Sintassi - Dubbi*, Garzanti, Milan, 1995.
3. **Stella, A.:** *Il piano di Lucia*, Franco Cesati Editore, Firenze,1997.
4. Battaglia, S.: *Grande dizionario della lingua italiana*, a cura di S. Battaglia, UTET, Torino,1973.